

А.В. Мазурова

*Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
a.v.mazurova@yandex.ru*

ГЕОПРОСТІР ЯК ОСНОВА ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЕЛИКОГО МІСТА

Постановка проблеми. Під час вивчення особливостей просторової організації великого міста постає питання в визначенні самого поняття простору та геопростору, як двох найважливіших та визначних в даному дослідженні. Від визначення вказаного поняття буде залежати напрямок та суть дослідження. У зв'язку з суспільно-географічним контекстом дослідження автор пропонує детально зупинитися на визначенні поняття «геопростір».

Для того аби проаналізувати та виокремити провідні тенденції ХХІ століття у визначенні поняття «геопростір», необхідно брати до уваги той факт, що сучасний світ як глобальний простір є досить складною системою. Наряду з концепцією геопростору існують також концепції соціального, економічного, геополітичного та навіть релігійного просторів. У сучасній науковій спільноті спостерігається «нашарування» просторів (рис. 1), тому що кожна з наук намагається виділити власний простір, як предмет специфічного дослідження. На думку автора, лише завдяки визначенню спільних властивостей між просторами можна зрозуміти загальну суть понять. Таким чином, у даній статті простір буде розглядатися як сукупність кількох менших, взаємопов'язаних між собою, підпросторів, серед яких виділяють геопростір, соціальний, економічний та геополітичний простори (рис. 2).

Аналіз попередніх публікацій та досліджень свідчить, про те, що теоретичні питання визначень понять «простору» та «геопростору» розглядалися у роботах багатьох вітчизняних та закордонних географів, соціологів та економістів, зокрема у роботах Е. Алаєва [1], І. Бистрякова [2], М. Книша [4], Е. Кочетова [6], С. Кузика [4], Л. Руденка [5], У. Рудницької [8],

А. Топчієва [9, 10], Л. Чернюка [2], О. Шаблія [4], М. Юрія [11] та інших науковців. Однак, серед представників різних наук не існує загальновизнаного тлумачення поняття «геопростору», що ускладнює подальші наукові дослідження.

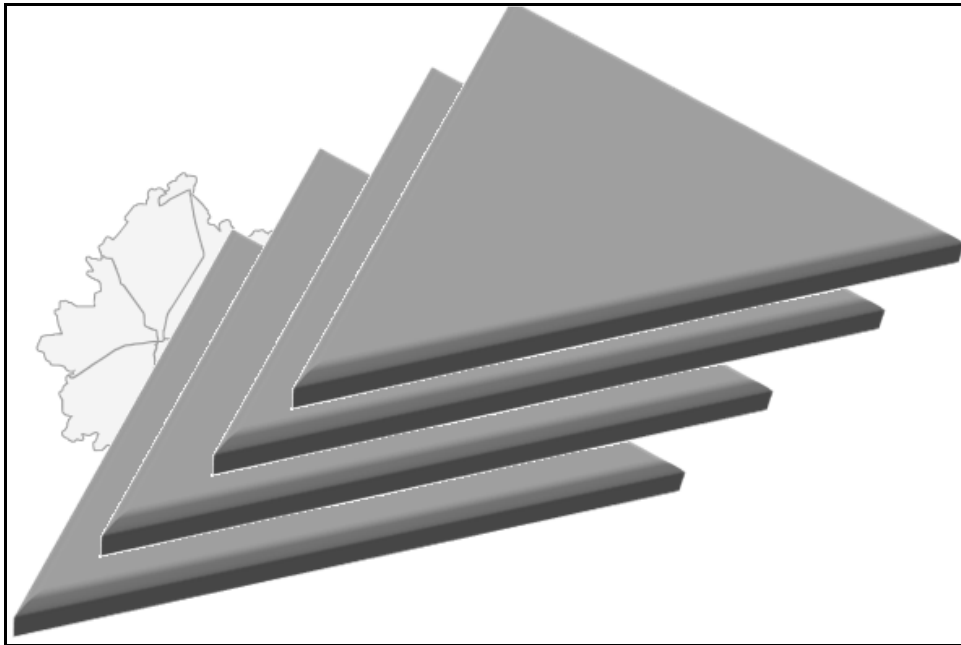

Рис. 1. Нашарування просторів у науковій картині світу
(авторська інтерпретація [5])

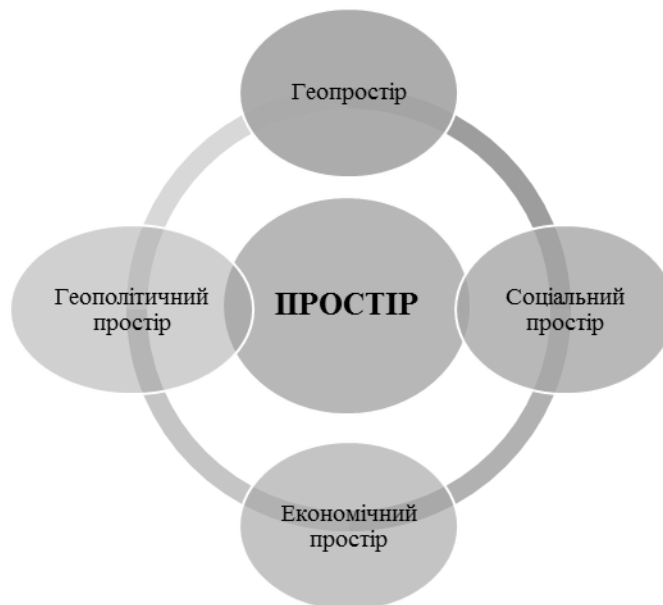

Рис. 2. Структура просторів у науковій картині світу
(авторська інтерпретація [5])

Метою статті є формулювання авторського визначення поняття «геопростір» у контексті дослідження особливостей просторової організації великого міста.

Основна частина дослідження. Ще з давніх часів питання визначення простору та часу хвилювало науковців. Так наприклад, видатний філософ Аристотель визначає простір, як відношення предметів матеріального світу, він розуміє його як об'єктивну категорію, як властивість природних речей. Аристотелю вдалося створити найдосконалішу для свого часу модель простору-часу, що проіснувала більше двох тисячоліть [7].

Наступним значним кроком у розвитку уявлень про природу простору і часу були роботи представників класичної фізики. Як і для античних дослідників світу, для представників класичної фізики основними були повсякденні уявлення про простір і час як про якихось зовнішніх умовах буття, в які поміщена матерія і які збереглися б, якби навіть матерія зникла.

Такий погляд дозволив сформулювати концепцію абсолютного простору і часу, яка отримала свою найбільш виразну форму в роботі І. Ньютона «Математичні начала натуральної філософії». Ця праця більш ніж на два століття визначила розвиток усієї природничо-наукової картини світу. У вказаній роботі були сформульовані основні закони руху, визначення простору, часу, місця і руху [3].

Відомо, що простір і час – дві взаємопов'язані форми існування реальної дійсності. Для географії, яка є однією з наук про Землю, суттєвий не простір-час взагалі, а передусім земний простір і час. При цьому важливий простір-час не будь-якої частини Землі, наприклад її ядра, де надзвичайно висока щільність речовини, чи космічного простору в зоні земної гравітації, а саме земної поверхні, тобто геопростір-час, в якому виникло й існує людське суспільство.

Континуум простір-час проявляється лише у випадку високих швидкостей, близьких до швидкості світла. Отже, можна абстрагуватися від часової компоненти. Таким чином ми переходимо від географічного простору-часу до географічного простору (геопростору) [4].

Задля формулювання узагальнюючого визначення «геопростір» у контексті вивчення особливостей просторової організації міста та визначення його суспільно-географічної сутності скористаємося методом уніфікації понять, який передбачає аналіз низки визначень та виокремлення їхніх спільних ознак з подальшим узагальненням. У наведеній нижче таблиці автор наводить визначення понять «геопростору» та інших споріднених з ним понять. Шляхом аналізу дефініцій, були виділені ключові слова, що надалі будуть слугувати основою власного авторського визначення «геопростору» (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення поняття «геопростір», «соціальний простір», «економічний простір», «геополітичний простір» за різними авторами (складено за даними [1, 2, 4, 6, 8-11])

№	Визначення	Джерело	Ключові тези
Геопростір			
1.	Сукупність відношень між географічними об'єктами, що розташовані на конкретній території (геоторії) та розвиваються у часі	1	Сукупність відношень, географічні об'єкти, територія, час
2.	Квазидвувимірний простір земної поверхні. Місцеположення у геопросторі визначається сферичними (широта і довгота) або прямокутними координатами. Анізотропність геопостору виражається у нерівнозначності горизонтального і вертикального напрямків (переміщення по-вертикалі значно ускладнене), наслідком чого є сферичність будови Землі, а також (меншою мірою) широтного та довготного напрямків, проявом чого є широтна зональність. Мірами відстані у географічному просторі може бути не лише декартова віддаль, але й час або кошти на подолання відстані.	4	Земна поверхня, координати, анізотропність

3.	Методологічна категорія, уявлення щодо глобального простору у вигляді сфери, в якій розгортаються закономірності функціонування глобальної економічної системи, які проявляються в реаліях світового процесу відтворення	6	Категорія, глобальний простір, сфера, економічна система, процес відтворення
4.	Підпростір реального фізичного простору, який є трьох вимірним; множина географічних об'єктів, що мають своє місцезнаходження, та множина зв'язків між ними.	9, 10	Підпростір, координати, множина географічних об'єктів, зв'язки
Соціальний простір			
5.	Соціальний простір складається з народонаселення Землі, становлячи сукупність зв'язків між всіма людьми. У соціальному просторі люди групуються відповідно до соціального статусу. Чим ближче вони за соціальним статусом, тим ближче в соціальному просторі	11	Сукупність зв'язків між людьми, соціальний статус
Економічний простір			
6.	Сукупність економічних відносин, які формуються на основі єдиних правил їх регулювання і розвиваються на території, яка не має внутрішніх економічних кордонів для переміщення робочої сили, капіталу, товарів і послуг.	2	Сукупність економічних відносин, територія без внутрішніх кордонів.
Геополітичний простір			
7.	Оточення визначеного суб'єкта геополітики (держави, блоку держав). Однією із його складових є силове поле суб'єкта геополітики, тобто простір, що контролюється державою (або групою держав), і в межах якого здійснюється вплив суб'єкта з метою забезпечення геополітичних інтересів (сфери впливу)	8	Оточення об'єкта, державний простір, геополітичні інтереси.

Наведені у таблиці 1 визначення свідчать про те, що геопростір:

- є сукупністю зв'язків, елементів або відносин;
- зосереджується на конкретно визначеній території на Земній поверхні;
- є системою та має певні зв'язки у своїй будові;
- визначається координатами;
- тісно пов'язаний з поняттям «часу».

На основі аналізу та узагальнення основних рис, притаманних даному визначенню пропонуємо авторську інтерпретацію поняття «геопростір». Отже, геопростір – сукупність зв'язків між географічними об'єктами, що мають конкретне положення на території, визначаються координатами та розвиваються у часі. Однак, час не стоїть на місці і з подальшою еволюцією цивілізації будуть продовжуватися зміни в поняттях простору та часу, а отже й поняття «геопростору» знову потребуватиме свого уточнення.

Висновки. Проведене дослідження сутності поняття «геопростір» дозволило зробити ряд висновків. Зокрема, геопростір у сучасних реаліях представляє сукупність зв'язків між географічними об'єктами, що мають конкретне місцезнаходження на території, визначаються координатами та розвиваються у часі. Під час проведення дослідження особливостей просторової організації великого міста будуть використовуватися методи та методики, що дозволять вивчити зв'язки між урбаністичними об'єктами: транспортними вузлами, соціальною інфраструктурою, житловими зонами, ландшафтно-рекреаційними зонами у часі по координатній площині.

Література:

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Быстряков И.К., Чернюк Л.Г. Экономическое пространство: аспекты методологического определения / Под. ред. Б.М. Данилишина, – К., 2006. – 56 с.
3. Гайденко П. Понятие времени в философии науки конца XIX – начала XX В.А. Эйнштейн / П. Гайденко // Знание. Понимание. Умение. – № 1. – 2005. – С. 167.
4. Економічна і соціальна географія світу: навчальний посібник для студентів географічних спеціальностей вищих навчальних закладів / С.П. Кузик, О.І. Шаблій, М. Книш. – Львів: Світ, 2005. – 672 с.
5. Изменение городского пространства в Украине / Под. Ред. Л.Г. Руденко, – К.: Реферат, 2013 – С. 13-20.

6. Кочетов Э.Г. Геоэкономика. Освоение мирового экономического пространства / Э.Г. Кочетов. – М., 2006. – 528.
7. Реале Дж. Западная философия от истоков до наших дней: В 4-т. Т. I: Античность / Дж. Реале, Д. Антисери. – СПб.: Петрополис, 1994. – 336 с.
8. Рудницька У.І. Види та особливості структуризації простору в сучасному глобалізованому світі / У.І. Рудницька // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Современные направления теоретических и прикладных исследований 2012» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer26/839.pdf>
9. Топчиев А.Г. Пространственная организация географических комплексов и систем / А.Г. Топчиев. – Киев-Одесса: Высшая шк., 1998. – 187 с.
10. Топчиев А.Г. Общественно-географические исследования: методология, методы, методики / А.Г. Топчиев. – Одесса: Астропринт, 2005. – 632 с.
11. Юрій М.Ф. Соціологія / М.Ф. Юрій. – К.: Кондор, 2007. – 288 с.